

QADRIYAT VA MADANIYAT TUSHUNCHALARI - CHET TILINI O'QITISHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVNING ASOSI SIFATIDA

Raxmatova Marjona Uktamovna,
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti
rakhmatova.marjon6640@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18219828>

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet tilini o'qitish jarayonida yuzaga keladigan madaniy vaziyatlar ya'ni madaniyatlararo kompetentsiya, qadriyatlar muhokamasi va muloqot muammosini tahlil qilingan. Yangi asrda yuzaga chiqayotgan muammolar: globallashuv, turizm, immigratsiya foizining ko'payishi chet tilini o'qitish jarayonida yangi talablarni qo'yimoqda. Yuqoridagi holatlarga yechim topish uchun yangi yondashuvlar yuzaga kelmoqda. Jumladan, aksiologik (qadriyatlarga asoslangan) yondashuv ko'p izlanuvchilarning diqqat markaziga aylangan. Maqolada e'tiborni qadriyat va madaniyat tushunchasi fenomeniga va uning madaniyatlararo muloqot va madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish jarayonida tutgan o'rniga qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: chet tilini o'rgatish, madaniyatlararo kompetentsiya, aksiologik yondashuv, qadriyat, madaniyatlararo muloqot, globallashuv.

Annotation. This article analyzes the cultural situations that arise in the process of teaching a foreign language, namely the problem of intercultural competence, discussion of values, and communication. The emerging problems of the new century: globalization, tourism, and the increase in the percentage of immigration pose new demands on the process of teaching a foreign language. New approaches are emerging to find solutions to the above situations. In particular, the axiological (value-based) approach has become the focus of many researchers. The article focuses on the phenomenon of the concept of value and culture and its place in the process of developing intercultural communication and intercultural competence.

Keywords: teaching a foreign language, intercultural competence, axiological approach, value, intercultural communication, globalization.

Аннотация. В данной статье анализируются культурные ситуации, возникающие в процессе обучения иностранному языку, а именно проблема межкультурной компетенции, обсуждение ценностей и коммуникация. Возникающие проблемы нового столетия: глобализация, туризм и рост иммиграции предъявляют новые требования к процессу обучения иностранному языку. Появляются новые подходы к решению этих проблем. В частности, аксиологический (ценностно-ориентированный) подход стал предметом пристального внимания многих исследователей. Статья фокусируется на феномене понятия ценности и культуры и его месте в процессе развития межкультурной коммуникации и межкультурной компетенции.

Ключевые слова: обучение иностранному языку, межкультурная компетенция, аксиологический подход, ценность, межкультурная коммуникация, глобализация.

Kirish. Chet tilini o'qitishda migratsiyaning uzluksiz to'liqlari, ko'p tilga olingan va muhokama qilingan globallashuv jarayoni, turizmning rivojlanishi odamlar va ularning madaniyati yaqinlashuviga samarali va uyg'un yordam beradigan yangi yondashuvlar, imkoniyatlar va vositalarni talab qilmoqda. O'tgan asrning so'ngidan dunyoning sanoati rivojlangan davlatlarida immigratsiya oqimining kuchayishi kuzatildi. Til xilma-xilligi, muloqot va til uchrashuvlari asosiy hisoblanadi. Ular xorijiy tilni o'qitish jarayoniga ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Ular pedagogik va ta'lim siyosatining tegishli talablariga aylanganligi

ajablanarli emas. Hech shubha yo'qki, bu jarayonlarning barchasi aloqasiz amalga oshirilmaydi. Shuning uchun chet tillarini o'qitishda «madaniyatlararo muloqot» atamasi keng qo'llaniladi. Biroq, ko'pchilik bu madaniyatlararo muloqot nima ekanligini so'rashadi. Har doim madaniy elementlarni o'z ichiga olgan chet tilidagi muloqot milliy va xorijiy madaniyat bilan bog'liqdir. Shu sababdan «madaniyat» tushunchasini batafsilroq muhokama qilish o'rinli.

Adabiyotlar tahlili. «Madaniyat» atamasi terminologik xilma-xillik bilan tavsiflanadi. Madaniyat fenomeni uning ko'p qirrali bo'lib, ko'p talqin qilish imkonini beradi. Bosma nashrlarda u san'at, san'at yutuqlari, xalq yutuqlari va hokazolar nuqtai nazaridan qabul qilinadi. Elektron ommaviy axborot vositalarida madaniyat sport va o'yin-kulgi bilan bog'liq. Turizm sanoatida madaniyat madaniy takliflarni anglatadi va ko'pincha bo'sh vaqtni o'tkazishning elementi sifatida tushuniladi. Chet tilini o'qitishda madaniyat tushunchasi ham ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, tushunmovchilik xavfini kamaytirish uchun «madaniyat» atamasini aniqlash kerak.

«Madaniyat» so'zining etimologiyasini tushuntirishdan boshlash kerak. «Madaniyat» ya'ni cultura atamasi lotin tilidan olingan bo'lib, «colo», «colere», va «cultam» so'zlaridan olingan. Klassik lotin tilida «cultura» qishloq xo'jaligi atamasi bo'lib, «o'stirish» ma'nosini bildiradi. Madaniyatning yangi kontsepsiyasini Sitseronga bog'lash mumkin.

Madaniyat va qadriyatning ko'plab ta'riflari mavjud bo'lib, ular ko'pincha turlicha va hatto qarama-qarshidir. Madaniyat va qadriyat kabi noaniq narsa yo'qligi ko'plab faylasuflar tomonidan ta'kidlangan.

Madaniyatlararo ta'lim uchun madaniyat ta'rifi ko'p jihatdan uning xilma-xil va o'zaro bog'liq elementlarini ya'ni til, siyosat, tarix, adabiyot, san'at va boshqalar hisobga olishga tayanadi. Chet tilini o'rganish, shuningdek, maqsad til mamlakatining madaniyati va qadriyati bilan tanishishni anglatadi, chunki chet tilini o'rganish boshqa madaniyatga kirishni anglatadi [3]. Chet tilini o'rgatish o'z madaniyati va chet el madaniyati o'rtasidagi «to'qnashuv», turli me'yorlar, qoidalar va an'analar o'rtasidagi to'qnashuvni o'z ichiga oladi. Yangi, boshqa madaniyat o'z madaniyati bilan to'qnash keladi va o'z madaniyati orqali qabul qilinadi.

Metodologiya. Chet tilini o'rgatish o'z va chet el madaniyatining jihatlarini – o'quvchilarga ikki madaniyat va qadriyatlar (aksiyalar) o'rtasidagi barcha farq va aloqalarni aniqlash, ularni to'g'ri talqin qilish va tushunish imkonini beradigan muhim bilimlarni beradi. Bu bilimsiz muayyan vaziyatda o'zini to'g'ri tutish, mavjud holatlarga javob berish va adekvat harakat qilish mumkin emas.

Madaniyat ba'zan guruhning turmush tarzi sifatida emas, balki umumiy hayot tarzi bilan tavsiflangan guruhning o'zi sifatida ta'riflanadi. Madaniyat umumiy me'yorlar bilan faoliyat yuritadigan, umumiy qadriyatlar hurmat qilinadigan va umumiy tajribalar to'planadigan identifikatsiya qilinadigan guruh bilan sinonimdir.

Madaniyat ham ko'pincha muloqot bilan bog'liq. 1959-yilda amerikalik antropolog Edvard T. Xoll muloqot va madaniyatning eng ixcham ta'rifini shakllantirib, madaniyat bu muloqot, muloqot esa madaniyat ekanligini ta'kidladi. Bu shuni anglatadiki, biz yashayotgan madaniyat bizning muloqot uslubimizni belgilaydi va aksincha, bizning muloqot uslubimiz madaniyatimizni o'zgartiradi. Biz o'z madaniyatimizni va qadriyatlarimizni sotsializatsiya jarayoni orqali o'rganamiz; shuning uchun turli madaniyat vakillari turlicha muloqot qilishadi.

Har bir konkret jamiyat, har bir shaxsning zamon va makonda o'z o'rnini bor. Ushbu fazo-vaqt o'lchovi doirasida odamlar ichki va tashqi dunyoni qayta ishlaydilar. Bugungi kunda ular ega bo'lgan ko'plab tajribalar natijasida ular nafaqat o'zlarining ijtimoiy va madaniy pozitsiyalarini o'zgartiradilar, balki o'zlarining dunyosini qayta ishlashadi. «Madaniyat» va «aksiologiya» atamasi jamiyatda keng tarqalgan va tez-tez qo'llaniladi. Bular «madaniyatlararo kompetensiya» mavzusi bilan shug'ullanuvchi metodolog va tadqiqotchilar uchun ham asosiy tushunchadir. Ushbu atamalarning tushuntirishi va ta'rifi keyingi mulohazalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Hozirda «madaniyat» hamda «qadriyat» atamasi turli kontekstlarda qo'llanilayotganiga shubha yo'q. Bu nafaqat ixtisoslashgan davralardagi akademik nutqqa, balki kundalik muloqotga ham tegishli. Madaniyat va til — ikki tushuncha o'rtasidagi munosabatdir.

Ko'pgina olimlar til madaniyatning tashuvchisi yoki u odamlarga o'zlari biladigan madaniyatdan foydalanish imkoniyatini beradi, deb ta'kidlaydilar. Shuningdek, metafora ham qo'llaniladi, unga ko'ra til madaniyatning «kalitidir» [1]. Til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik faylasuflar, tilshunoslar va sotsiologlar tomonidan o'z aksini topgan.

Til va madaniyatning birligiga e'tibor qaratgan birinchi tadqiqotchilardan biri XVIII-XIX asrlar boshlarida yashagan nemis tilshunosi Vilgelm fon Gumboltdir. Gumboldtning fikricha, til va madaniyat o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud, chunki har bir madaniyat milliylik bilan bog'liq. Bir tomondan, millat tilni shakllantiradi, ikkinchi tomondan, til o'ziga xos millatning ruhini ifodalaydi. Bundan kelib chiqadiki, til madaniyatning ajralmas qismidir. U ham madaniyat tashuvchisi, ham o'zgarishlarning eng nozik nuqtasi. Til madaniy jamiyatlarning agenti bo'lib, chet tilini o'rganish o'sha xorijiy madaniyatga oyna ochish hisoblanadi.

Til millat madaniyatida ildiz bo'lib, jamiyatning qadriyat, e'tiqod va tuyg'ularini ifodalaydi. Jamiyat tilini qadriyatlarsiz ko'rib chiqish mumkin emas. Kramsch [2] til va madaniyat o'rtasida uch xil munosabatlar mavjudligini ta'kidlaydi.

Til nafaqat jamiyatning madaniy voqeligini ifodalaydi va belgilaydi, balki u odamlarning qadriyatlari hamda biror masala yoki muammoga munosabatini tasvirlash, bir-biri bilan muloqot qilish imkonini beruvchi vositadir. Bundan tashqari, u tarkibiy qism sifatida ishlaydigan madaniy voqelikni belgilaydi va ramziy qiladi. Jamiyat a'zosi o'zining aloqa sherigiga xabar yubormoqchi bo'lsa, ularda ko'p imkoniyatlar mavjud. Xabar

telefon, xat, elektron pochta yoki matnli xabar orqali yuborilishi mumkin. Biror kishi shaxsan uchrashishi yoki o'z xabarini gazeta, jurnal yoki Internetda nashr qilishi mumkin. Axborot tarqatishning tegishli shaklida turli lingvistik vositalardan foydalanish mumkin. Ularning barchasi jamiyat ichidagi voqelikning ichki ya'ni, madaniyatga bog'liq kontsepsiyasi bilan ifodalanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, madaniy voqelik sinxron tushuncha bo'lib, jamiyatning hozirgi holatini anglatadi. Aloqa hamjamiyatida axborotni tarqatish imkoniyatlari uning tegishli rivojlanish darajasiga bog'liq. Hozirgi kunda uyali telefonlar yoki kompyuterlardan foydalanish shunchalik odatiy holga aylanganiki, agar jamiyatning madaniy rivojlanish darajasi ma'lumot tarqatishning bunday usulini taklif qilmasa, ular nima qilishlarini hech kim o'ylamaydi. Har bir til o'ziga xos belgilar tizimiga ega. Muayyan madaniy voqelik doirasida mavjud bo'lgan bu lisoniy belgilar voqelikning tavsifini tashkil qiladi.

Muhokama va natija. Ko'pgina tilshunoslar «madaniyatlararo o'rganish» (ICL) atamasining noaniqligini e'tirof etishgan. Buning ajablanarli joyi yo'q, chunki madaniyatlararo muloqot, madaniyatlararo muloqot qobiliyatlari, chet elni tushunish hamda qadriyatlarni anglash kabi atamalar ko'pincha ushbu tushuncha bilan birgalikda qo'llaniladi. «Madaniyatlararo ta'lim» va «aksiologik yondashuv» atamasi shunchaki o'quvchining o'quv jarayonida, qoida tariqasida, hech qachon tugallanmagan ma'lum bilimlarni egallashini bildiradi. O'zining va boshqa madaniyatlarning me'yorlari, qadriyatlari va xatti-harakatlari doirasidan tadqiq qiladi. Bunday bilimlarga ega bo'lish o'quvchilarga maqsadli til madaniyati doirasida va unga nisbatan ochiq munosabatda bo'lish imkonini beradi va shu bilan birga, bu fonda o'z madaniyati haqida tanqidiy fikr yuritishga qodir va tayyor bo'ladi. Ushbu ta'lim jarayonining g'oyasi shundan iboratki, talabalar odamlar va madaniyatlar o'rtasidagi xilma-xillikka toqat qilishni, boshqa madaniy guruhlar a'zolariga va qadriyatlariga sezgir munosabatda bo'lishni va notanishlarni kashf qilish va o'rganish orqali o'z madaniyatini boshqa, yangi nuqtai nazardan qabul qilishni va ularga murojaat qilishni o'rganishlari kerak. Madaniyatlararo ta'lim insonning o'z madaniyati va boshqa madaniyatlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar istiqbolini ochadi.

Til, madaniyat va qadriyat o'rtasidagi bog'liqlik nazariyasi ko'plab boshqa tadqiqotchilar va olimlar tomonidan qo'llanilgan. Ularning ko'pchiligi madaniyatlararo o'rganish konsepsiyasini chet tillarini o'rganishning asosiy konsepsiyasiga aylantirishga urindilar va uni chet tili didaktikasining maqsadi sifatida belgilashga harakat qildilar. O'quvchilar va yoshlarning madaniyatlararo tarbiyasida maktablar insonparvarlik axloqiy tamoyiliga va erkinlik va mas'uliyat, birdamlik va xalqaro tushunish, demokratiya va bag'rikenglik tamoyillariga sodiq bo'lgan munosabat va xatti-harakatlarni rivojlantirishi kerak.

Madaniyatlararo muloqot ham aksiologik yondashuv hozirgi xorijiy til didaktikasi va zamonaviy chet tillarini o'qitishning maqsadlari sifatida qabul qilinadigan atamalardir.

Xulosa va takliflar. Hozirgi maktablarda madaniyatlararo tarkibni kiritmasdan yoki madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirmasdan har bir kishi chet tilini o'qitishda ishtirok etishi mumkin emas. Har bir shaxs ma'lum bir madaniy kontekstda tug'iladi. Bu madaniy muhit ularga o'z tili, me'yor va qadriyatlar tizimi, muloqot va xulq-atvor namunalari va modellari va boshqalar bilan ta'minlaydi. O'z madaniyatini bilish juda dolzarb rol o'ynaydi, chunki notanish narsalarga doimo o'z nuqtai nazaridan qaraladi. Madaniyatlararo xorijiy tillarni o'qitishda irqchilik, etnosentrizm, millatchilik va diskriminatsiya kabi tushunchalar kiritiladi. Bunda bag'rikenglikka ham o'rgatadi. Madaniyatlararo ta'lim madaniyatlararo hamkorlik va integratsiyani rivojlantirishga qaratilgan. Bu jarayonda Sharq va G'arb o'rtasidagi chegaralarning ochilishi katta rol o'ynaydi. Madaniyatlararo ta'lim, shuningdek, atrof-muhit muammolari, aholining haddan tashqari ko'payishi, urushlar va resurslarning tengsiz taqsimlanishi kabi global muammolarga e'tiborimizni qaratadi.

Aksiologik yondashuv asosida o'qitish haqiqiylik tushunchasi bilan chambarchas bog'liq. Ushbu tushunchalar shaxsiy tajribalar va o'qitish mazmunining ahamiyati bilan bog'lanadi. Haqiqiy holatlarga asoslangan materiallarni kiritish chet tilini o'qitishning ajralmas qismi bo'lishi kerak. Chet tili darsi uchun mukammal autentik matnni topish o'qituvchi uchun unchalik qiyin emasdek tuyuladi, ayniqsa internetga kirish va ma'lumotlarga oson kirish davrida. Afsuski, ko'pincha tanlangan matn o'quvchilar kutganiga mos kelmasligi va ularga ko'p qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Birinchidan, haqiqiy vaziyatga asoslangan matnlar ko'pincha o'quvchilar uchun lingvistik jihatdan juda qiyin ya'ni ular notanish tilni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Banach, B. (2003). "Language and Culture." Language for Schools 2/2003, pp. 3–5.
2. Kramersch, C. (1999). Language and Culture. Oxford: CUP.
3. Krumm, H.-J. (1994). "Intercultural Learning in Foreign Language Teaching."
4. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. - М., 2004. - № 5. - С. 7-11.
5. Пулатова Д.Р. Интенсив таълим технологиялари асосида нофилологик таълим йўналиши бўлажак ўқитувчиларни коммуникатив компетенцияларини такомиллаштириш: Пед. фанл. ... д-ри (PhD). - Т., 2021..